

dr hab. Paweł Polak, prof. UPJPII

Katedra Historii i Filozofii Nauki i Techniki

Wydział Filozoficzny

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Recenzja rozprawy doktorskiej Kaza I. Kukieli

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska pt. *The Ingardenian Framework for a Phenomenology of Screens*, której autorem jest Kaz Ioki Kukiela doktorant Szkoły Doktorskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Rozprawa została napisana pod kierunkiem promotora dr hab. Ewy Agnieszki Lekkiej-Kowalik oraz promotora pomocniczego dra Piotra K. Szalka. Rozprawę otrzymałem do recenzji 1 sierpnia 2025 r.

Rozprawa Kukieli podejmuje interesujące zagadnienie analizy filozoficznej ekranu, przez co wpisuje się w interdyscyplinarne rozważania nad teorią ekranu obejmujące m.in. teorię dzieła artystycznego, teorię filmu, filozofię techniki, itd. Wszechobecność ekranów we współczesnej szeroko rozumianej kulturze sprawia, że zagadnienie to jest istotnym wkładem w filozoficzną refleksję nad współczesnością. W celu zrozumienia współczesnego człowieka musimy zrozumieć, w jaki sposób ekrany funkcjonują we współczesnej kulturze, jaki jest ich status ontologiczny, jak wpływają na postrzeganie rzeczywistości i w jaki sposób same są aktywnym elementem współtworzącym naszą rzeczywistość. Temat podjęty przez Kukielę jest więc zarówno aktualny, jak i ważny, ponieważ jest próbą poszukiwania filozoficznych podstaw dla rozjaśnienia współczesnej kultury. Kukiela w udany sposób kontynuuje dzieło podjęte przez Ingardena, wykorzystując pomysły polskiego filozofa dla uporządkowania i wzbogacenia refleksji nad tym, czym są współcześnie ekrany. Kukiela postawił przed rozprawą trzy główne cele:

- 1) ukazanie i wyjaśnienie, na czym polega problem ekranu we współczesnych ujęciach teoretycznych;
- 2) ukazanie problemów dotychczasowych ujęć;
- 3) zbudowanie własnej filozoficznej koncepcji ekranu na bazie filozofii Ingardena.

Wszystkie trzy cele zostały poprawnie sformułowane i odpowiednio opracowane w rozprawie. Opracowanie każdego z celów jest oryginalne i stanowi wartościowy wkład do rozwoju refleksji filozoficznej. Trzeba jednak zaznaczyć, że najbardziej oryginalne są rozważania związane z odpowiedzią na ostatni z postawionych problemów. To właśnie konsekwentnie przeprowadzony pomysł wprowadzenia koncepcji Ingardenowskich zamiast istniejących koncepcji fenomenologicznych stanowi o wysokiej oryginalności i szczególnej wartości rozprawy.

Rozprawa podzielona została na wstęp, cztery rozdziały i zakończenie. Rozdziały podzielone zostały logicznie, przygotowują kolejne elementy niezbędne dla zrealizowania celów stawianych przed rozprawą. W rozdziale pierwszym ukazano dotychczasowe ujęcia koncepcji ekranu i dokonano systematyzacji na podstawowe role takie jak: wyświetlacz, filtr i narzędzie. Systematyzacja ta zostanie następnie wykorzystana w tworzonej przez Kukielę koncepcji. Rozdział pierwszy stanowi więc konieczny przegląd literatury i daje dobre usystematyzowanie istniejących rozwiązań. Kukiela wskazuje niewystarczalność istniejących podejść i w rozdziale drugim przywołuje bardziej obiecujące filozoficzne analizy ekranu dokonywane w tradycji fenomenologicznej. Analizy Lucasa Introny i Fernando Ilharco akcentują kwestię relacji podmiotu do ekranu w perspektywie doświadczania zapośredniczonego przez ekran. Interesująca jest analiza tej koncepcji dokonana przez Kukielę. Trzeci rozdział wprowadza niezbędne elementy koncepcji Ingardena, które Kukiela będzie adaptował na potrzeby refleksji nad ekranami. Finałowy rozdział czwarty ukazuje, w jaki sposób można zaadaptować koncepcje Ingardenowskie do analizy ekranu. Podejście to jest konfrontowane z wcześniejszymi, co pozwala wykazać że nie tylko obejmuje i tłumaczy to, co było ujęte we wcześniejszych koncepcjach. Kukiela wskazuje również, że zaadaptowane koncepcje Ingardenowskie pozwalają spójnie zrozumieć ontologię, fenomenologię i epistemologię ekranu.

Rozważania przedstawione przez Kukielę cechuje duża przejrzystość, wyjątkowa dbałość o metodyczność i wyczerpujący charakter analiz. Kukiela wręcz pedantycznie wprowadza diskutowane koncepcje. Niekiedy można odnieść wrażenie, że przywoływane są kwestie dobrze znane (pewne poglądy Heideggera czy Ingardena), które mogą być z powodzeniem pominięte. Rozprawa Kukieli przypomina więc raczej książkę pisaną nie tylko dla zawodowych filozofów, ale i kierowaną do szerszego audytorium. Uważam więc, że prezentacja koncepcji innych filozofów została dokonana kompetentnie i mimo niewielkich zastrzeżeń można ją uznać jako modelową, bo podporządkowana jest ściśle celom rozprawy. Warto podkreślić, że Kukiela sprawnie porusza się w omawianych wątkach i nie wprowadza niepotrzebnych wątków pobocznych. To kolejna zaleta rozprawy świadcząca o dużym talencie pisarskim autora. Rozprawa przygotowana została bardzo

starannie: materiał został bardzo dobrze uporządkowany, równomiernie rozplanowany i opracowany. Język użyty w pracy jest komunikatywny i unika niepotrzebnych zawiłości. Praca została bardzo dobrze opracowana od strony redakcyjnej – mimo bardzo wnikliwego czytania udało mi się znaleźć tylko kilka niewielkich błędów literowych lub typograficznych (s. 18, przypis nr 20; s. 24, w. 16; s. 29, w. 20; s. 102, w. 3; s. 147, w. 4 od dołu; s. 152, w. 12; s. 155, w. 12). Wszystko to świadczy o doskonałym przygotowaniu metodologicznym, dojrzałości autora i dbałości nawet o najmniejsze detale rozprawy.

W kwestii uwag krytycznych odnośnie rozprawy chciałbym sformułować dwa zagadnienia problemowe, które mam nadzieję, że staną się przedmiotem dyskusji podczas obrony.

Po pierwsze, rozważania Kukieli dotyczą artefaktów, jakimi są ekrany. Z jednej strony docenia on kwestie techniczne wpływające na rolę ekranu i relacje z odbiorcami. Czytając tę rozprawę odniosłem jednak wrażenie, że cała refleksja zatrzymuje się w pewnym momencie rozwoju techniki związanej z ekranami. Dyskusje zatrzymują się nad ekranami, jakie znamy z klasycznych telewizorów i komputerów. W rozprawie ewidentnie pominięty został wątek najnowszych rozwiązań związanych z ekranami dotykowymi. Temat ten udało mi się znaleźć tylko raz, w cytacie Dario Cecchi przywołanym na stronie 165. Odniosłem wrażenie, że multisensoryczność ekranów dotykowych i nowe sposoby angażowania odbiorcy (pytanie czy jest to już tylko odbiorca?) wydają się nie pasować wprost do przyjętej koncepcji Ingardenowskiej i dlatego zostały pominięte. A przecież stanowią część specyficznych doświadczeń związanych z używaniem najnowszych ekranów. Warto zauważyć, że ekrany dotykowe są wszechobecne – znajdziemy je nie tylko w smartfonach i tabletach, ale też w samochodach, sterownikach wentylacji a nawet ekspresach do kawy. Ekran stał się substytutem różnych form sterowania i kontroli technicznej. Przedmiotem analiz powinno być więc zjawisko emulowania przez ekrany różnorodnych artefaktów technicznych. Ekran potrafi zastępować przełączniki, włączniki, notatniki, itd. I co najważniejsze często funkcje te zmieniają się w czasie – np. ten sam ekran smartfona może pełnić funkcje ekranu, jak opisuje je Kukiela, ale może stać się za chwilę np. klawiaturą. Ekran staje się mediatorem dla działań podmiotu. Wdzięcznym przedmiotem dla analiz w duchu Ingardenowskim jest to, z czym wchodzi w interakcje użytkownik ekranu dotykowego. Chciałbym też dodać, że część uwag zawartych w rozprawie odnośnie tego, że ekrany zmieniają np. sposób czytania trzeba dziś traktować z zastrzeżeniami. Techniki ekranów dotykowych umożliwiają bowiem pracę z tekstem coraz bardziej zbliżoną do klasycznego tekstu. Na potrzeby tej recenzji specjalnie czytałem rozprawę zarówno w wersji drukowanej, jak i na specjalnym czytniku. Różnice są dziś z pewnością o wiele mniejsze niż opisuje to cytowana literatura.

Po drugie, rozważania Kukieli zaledwie dotknęły kwestii analizy roli ekranu z perspektywy teorii aktora-sieci (Actor-Network Theory, ANT). O ile można zgodzić się na argument Kukieli, że perspektywa Ingardenowska może być podstawą do analiz w ramach ANT, to brakuje nawet sugestii, w jaki sposób można wykorzystać zaprezentowaną analizę w duchu Ingardenowskim na potrzeby ANT. Zagadnienie to wydaje się bardzo ważne, bo podejście ANT dominuje we współczesnej refleksji filozoficznej. Wydaje się też, że fenomenologiczna perspektywa uwzględniana przez Kukiele jest pewnym odpowiednikiem relacji aktor-sieć techniczna, ale kwestia ta jest zupełnie nierozwinięta i być może są to tylko moje domysły. Warto więc, aby autor pokazał wprost, w jaki sposób powiązać wprowadzone przez niego adaptacje koncepcji Ingardenowskich z perspektywą ANT. Wydaje mi się, że dzięki temu udałoby się również autorowi dowartościować trochę bardziej techniczną stronę zagadnienia, która jak pokazałem powyżej została potraktowana dość marginalnie i wybiórczo.

Chciałbym podkreślić, że powyższe zastrzeżenia nie są istotnymi brakami rozprawy. Stanowią raczej ważne punkty, w których warto rozwinąć refleksję, aby miała większy wydźwięk i lepiej wpisywała się w aktualne dyskusje filozoficzne na świecie. Uważam bowiem, że praca ta ma duży potencjał oddziaływania w międzynarodowych kręgach zajmujących się filozofią techniki (np. The Society for Philosophy and Technology), może jednak nie zostać odpowiednio doceniona z racji wspomnianych braków.

Podsumowując, biorąc pod uwagę powyższe argumenty stwierdzam, że pomimo niewielkich uwag krytycznych rozprawa Kaza I. Kukieli stanowi oryginalny i ważny wkład w rozwój badań z filozofii i spełnia odnośne wymogi ustawowe stawiane przed rozprawami doktorskimi. Wnioskuje zatem o dopuszczenie Kukieli do dalszych etapów postępowania doktorskiego. Jednocześnie mając na uwadze oryginalność rozprawy, wysoki poziom jej opracowania i zaprezentowaną wnikliwość badawczą wnioskuję o wyróżnienie tej rozprawy.

Kraków, 30.09.2025 r.

dr hab. Paweł Polak, prof. UPJPII